

A. ŞAIQIN TƏRCÜMƏÇİLİK FƏALİYYƏTİ

Abdulla Şaiq ədəbiyyat tarixinə yazıçı, müəllim, tərcüməçi və maarif xadimi kimi daxil olmuşdur. Şaiqın yaradıcılıq fəaliyyəti çoxcəhətli olduğuna görə onu müxtəlif sahələrinin müxtəssisləri tədqiq edib öyrənmişlər.

Sevimli ədəbimizin qiymətləndirilməli xidmətlərindən biri də Azərbaycan ədəbiyyatının beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi yolunda səmərəli fəaliyyətidir. Bu yolda Şaiq 60 il çalışmışdır, həm bir yazıçı kimi, həm bir müəllim, həm ədəbiyyatşünas, həm də tərcüməçi kimi.

Bu problem müxtəlif məqsədlə, müxtəlif aspektlə işlənmişdir. Həmin problemi akademik M. A. Dadaşzadə bədii tərcümanın tarixi və nəzəri prinsiplərinə görə araşdırmışsa, professor Əli Sultanlı və Cəfər Xəndan ona ədəbiyyatın tarixi inkişaf meyillərinə görə toxunmuşlar. Əziz Mirəhmədov və Yaşub İsmayilov bu mövzunu A. Şaiqın həyat və yaradıcılığına dair monoqrafiyaya çərçivəsində tədqiq etmişdir. Əliyev Qarabağlı, Ağaməmməd Abdullayev və Camal Əhmədov bu mövzunu ali və orta məktəblərdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı metodikasının inkişaf tarixi baxımından, Alməmməd Alməmmədov əlaqələr tarixi ilə bağlı şəkildə, Kəmal Talibzadə Abdulla Şaiqın öz qələm yoldaşlarına münasibəti və həmin yazıçılar içərisində onun mövqeyi, xidməti səpkisində araşdırmışdır. Bütün bunlarla yanaşı, Şaiq yaradıcılığının xüsusi bir qolu da var ki, bu da onun tərcüməçilik fəaliyyətidir.

Dünya klassiklərinin yaradıcılıq təcrübəsi göstərir ki, yazıçı ancaq öz vətəni və xalqı ilə möhkəm bağlı olduğu zaman, öz milli, doğma ədəbiyyatı ilə bərabər başqa xalqların mütərəqqi ədəbi sərvətini də öyrəndiyi zaman böyük sənət yolunun yolçusu sayılır.

Mahir söz ustalarımız kimi, A. Şaiq da bu aydın həqiqəti çox gözəl bilirdi; özü də lap cavanlıqdan. Hələ 16-17 yaşlarından ana dili ilə bərabər, fars və rus dillərini də mükəmməl öyrənməyə başlayan gənc Şaiqın Füzuli, Vaqif, Zakir ilə yanaşı Krilov və Puşkinə, Sadi və Ha-

fizə də böyük maraq göstərməsi onun gələcək ədəbi fəaliyyətinin çoxşaxəli olması üçün yaxşı bir hazırlıq idi, yaxşı bir zəmin idi.

Şaiq rus klassiklərindən tərcüməyə İ. A. Krilovdan başlamışdı. O, dərin ictimai mövzulu təmsilləri tərcümə etməklə yanaşı, uşaqların təlim-tərbiyəsinə kömək edən, onlara gözəl xasiyyətlər aşılayan təmsillərin tərcüməsinə də xüsusi fikir vermişdir. Elə bu cəhətdən də müəllim Şaiqlə mütərcim Şaiq biri-birini təmamlayırlar.

Şaiq tərcümlərində təmsillərin yalnız məzmunu deyil, Krilovun özünəməxsus orijinal üslub xüsusiyyətlərinin, rus milli məişətinə aid adların, realitərin və s. saxlanmasına xüsusi fikir verirdi.

1944-cü ildə Azərbaycanda Krilovun 100-illik yubileyi keçirilərkən, onun təmsillərini Azərbaycan dilinə tərcümə edənlərin müsabiqəsində bu işlə otuz ildən artıq məşğul olmuş A. Şaiq birinci və üçüncü mükafatlara layiq görülmüşdü.

Bundan daha maraqlı fakt odur ki, böyük ədəbimiz N. Nərimanov 1901-ci ildə 20 yaşlı Şaiqə verdiyi xasiyyətnamədə onun rus dilini yaxşı bildiyini iftixarla yazmışdır.

Dilləri yaxşı bilməsi bir tərəfdən Şaiqə ədəbi mütaliə, ədəbi hazırlıq dairesini genişləndirməkdə kömək edir, digər tərəfdən də onun tənqid, ədəbiyyatşünaslıq və tərcümə sahəsində müvəffəqiyyətlə işləməsinə gözəl imkan yaradırdı.

A. Şaiqın hələ lap cavanlıq illərindən bəynəlmiləl ziyalılar mühiti ilə bağlı olub, müxtəlif xalqların ziyalıları ilə - rus, latış, gürcü müəllim və yazıçıları ilə şəxsi dostluq və əməkdaşlıq etməsi onun yaradıcılıq tərcüməyi-halının ən səciyyəvi, işıqlı səhifələrindən biridir. Onun müəllim və yazıçı dostları arasında Sabir və N. Nərimanov, Səhhat və Hadı ilə birlikdə rus pedaqoqu N. S. Sazonov, latış yazıçısı Mitskyaviçus, gürcü ədəbi Vaxtanq Mikadze və başqa ziyalılar olmuşdur.

A. Şaiqın doğma ədəbiyyatın ideya-bədii üfqlərini genişləndirmək, doğma xalqını dünya klassikasına qovuşdurmaq yolunda çoxşaxəli fəaliyyəti üçün bu əlaqələrin həlledici əhəmiyyəti olub.

Ona görə də qətiyyətlə təəccüblü deyil ki, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında tək-tək yazıçı tapılır ki, orijinal yaradıcılığını tərcüməçilik, ədəbi təbliğat və filoloji tədqiqatla Şaiq qədər ardıcıl, Şaiq qədər məharətlə birləşdirmiş olsun.

Böyük yazıçının rus, Qərbi Avropa və Şərq ədəbiyyatlarını, xüsusilə Rus Sovet klassiklərini - K. Çukovski, S. Marşak, A. Bartonun əsərlərini Azərbaycanda yaymaq sahəsində elmi və yaradıcılıq işləri həqiqətən çox böyükdür. A. Şaiq bir ədəbiyyatşünas və tənqidçi kimi başqa xalqların onların klassikləri haqqında dərin məzmunlu, gözəl, bədii oçerklər, məqalələr yazmışdır.

Abdulla Şaiq daim oxuyan, klassiklərdən öyrənən, yazıb-yaradan bir sənətkardir, lakin o, yaradıcılıqda və tərcümlərində öz orijinal simasını, milli xarakterini qoruyub saxlaya bilən bir sənətkardir. Bütün görkəmli klassiklər kimi, Şaiq də ədəbi irdəndən və ənənələrdən sözün həqiqi mənasında yaradıcı surətdə istifadə etmişdir.

Bütün istedadlı, peşəkar mütərcimlər kimi Şaiqın da özünəməxsus, seçiyəvi tərcümə prinsipləri vardır. Onun ən əsas tərcümə prinsipi o olub ki, şəxsi yaradıcılıq ideallarına və zövqünə uyğun əsərləri, necə deyərler, ürəyindən xəbər verən əsərləri seçmişdir, yəni psixoloji cəhətdən özünə yaxın olan yazıçıları seçmişdir.

5 may 1971-ci ildə çıxmış "Azərbaycan gəncləri qəzetində Əfrasiyab Bədəlbaylinin A. Şaiq haqqında yazdığı "Gözəl insan" məqaləsində oxuyuruq: "Mən onun sifətində səkkiz il oxumuşam... o biza ev işləri üzrə müxtəlif tapşırıqlar verərdi: ruscadan azərbaycancaya tərcümə etmək, atalar sözləri və folklor nümunələri toplamaq. Rus şairlərdən Puşkin və Lermontov haqqında deyərdi: "Lermontov şərinə əsl virtuozluq var, canım, belə də texnika olar?" Şaiq yaradıcılığında əsl xalqlıq və realizm var, onun daxili ələmi təmiz, raftarı gözəl bir insan olub".

A. Şaiq klassik ədəbiyyatla bərabər, təsviri sənət və musiqinin də pərəstişkarı idi. Şaiq həmin maraq və sevgisini bu sözlərlə ifadə etmişdir: "Surikovun əlvan lövhələrinə, Repinin həyat və ehtirasla çəşub daşan rəsmlərinə kim laqəyud baxa bilər? Çaykovskinin ürəklərə nüfuz edən mənə dolu, füsunkar musiqisi kimin ruhunu oxşamaz? Puşkinin şərtləri, Turgenev və Tolstoy romanları, Çexovun hekayələri kimin ağılı, hissiyyəti təsəvvürünü əsir etməz?"

Krilovun, Puşkin və Lermontovun, Nekrasov və Tolstoyun, Oorki və K. Çukovskinin, S. Marşak və A. Bartonun sayısız hesabsız əsərləri Azərbaycan oxucusuna Şaiqın sənətkarçasına tərcümləri sayəsində çatmışdır. Bu tərcümləri oxuyarkən ürəyimizdə onları şirin, canlı, sadə, oynaq dilinə zərğər ustalıqlı ilə çevirən, xalqımıza çatdırən unudulmaz sənətkarımıza sonsuz minnətdarlıq hissi duyuruq.

Hər bir azərbaycanlı məktəbəqədər və sonrakı illərdə A. Şaiqın "Gözəl bahar", "Tülkü haccı gedir", "Tiq-tiq xanım", "Köç", "Anabacı", "Məktub yetişmədi" kimi sadə, şirin dildə yazılmış əsərlərini oxumuş, onlardan bəhrələnmiş, təmiz və saf duyğularla aşılanmışdır. Bəli, A. Şaiq bədii yaradıcılığı, müəllimliyi və tərcümləriylə gələcək nəsillərə həyatı, salığı, sədəqəti, düzgünlüyü və samimiyyəti öyrədir.

A. Şaiqın anadan olmasından 120 il keçir, lakin Şaiq illər ötdükcə daha da gəncliyi və yaddaşlarda gözəl, saf və səmimi bir yazıçı kimi qalır.

Tamilla XƏLİLOVA

H. Qafqazlı

İLK MÜƏLLİMİM

Əziz balalar, mehriban nəvələr!

Hər bir insanın həyatında ata və anasından başqa bir də əziz və unudulmaz, yaxın adamı olur ki, o da ilk müəllimdir. Mənim də ilk müəllimim indi anadan olmasının yüz illiyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz Abdulla Şaiq idi. O vaxt ona Mir-

Müəllimlər: soldan: Ağa Əli bək Qasimov, Süleyman Sani Axundov (direktor), Mirzə Abdulla Talıbzadə (Abdulla Şaiq), Əliməmməd Mustafayev, 7-ci ruskko-tatarska skola. 3 dekabr 1908-ci il.

zə Abdulla deyə müraciət edirdilər. Biz şagirdlər isə hörmətlə Mirzə Abdulla müəllim deyərdik.

1907-ci ildə atam, şair-həkim Mirzə Ələkbər Səburi məni mollaxanadan çıxarıb o vaxt Bakıda açılan rus-tatar məktəbinə qoydu. Məktəb müdiri Süleyman Sani Axundov, müəllimləri Mirzə Abdulla Talıbzadə (Abdulla Şaiq), Əliməmməd Mustafayev və Ağaəli Qasimov idi. Müəllimlərimizin hamısı çox mehriban idilər. Xüsusilə Mirzə Abdulla çox qayğıkeş, mülayim, həssas bir müəllim idi. O, dərindən əlavə olaraq yazdığı kiçik hekayələri oxuyub şərh edərdi, sonra həmin hekayələr kitabça halında çap olunub bizə paylanılırdı. Biz onun "Uşaq çeşməyi", "Uşaq gözlüyü", "Gülzar" kimi çox maraqlı, oxunaqlı dərslilərini oxuyub elmə, savada yiyələnirdik.

Bir gün dərindən sonra məktəbin bütün şagirdləri müəllimlərlə bir yerdə foto şəklimizi çəkdirdik. Baxın, Abdulla Şaiq ortada mən isə soldan sağa müəllimlərdən sonra ikinci şagirdəm. Bu şəklin 73 illik tarixi var. 73 ildir ki, mən bu şəkli öz ilk müəllimlərimin yadigarı kimi, uşaqılıq illərinin əziz xatirəsi kimi qoruyub saxlamışam. Məktəbdən sonra mətbəədə işlədiyim vaxt həvəskar ustalarım Balaxanı dram dərnəyində onun "Qafqaz çiçəkləri" dram əsərini oynayırdılar. 1922-ci ildən mən Dram teatrında işlədiyim zaman hörmətli müəllimimin 1946-cı ildə oynanılan "Nüşabə" əsərində də bir aktyor kimi iştirak edib, rol oynamışam.

İndi mən çox təxir edirəm ki, ədəbiyyat və dramaturgiya sahəsində böyük şöhrət qazanmış nəcib və mehriban bir şəxsiyyət - mənim ilk, unudulmaz müəllimimin anadan olmasının 100 illik yubileyində onun şagirdi kimi, ustadıma məhəbbət və ehtiram dolu canlı xatirələrlə iştirak edirəm.

Azərbaycanın Əməkdar artisti
Haciməmməd Qafqazlı
21 oktyabr 1981-ci il.

ŞAIQIN ÇAP OLUNMAMIŞ BİR ŞERİ

1913-cü ildə "Nəsr-maarif" cəmiyyətinin maddi yardım və köməyi ilə onun fəal üzvlərindən olan İsabey Aşurbayovun "Kaspi" mətbəəsində "Şəhid mərhum Fazil əlhac molla Ruhulla Axundun əhvalatına dair məcmuədir" adlı kitab nəfis şəkildə çap olunmuşdur. Mərhumun oğlu, XX əsrin əvvəllərində dövrü mətbuatda maraqlı publisist məqalələri və teatra dair reseenziyaları ilə çıxış edən Məmmədsadiq Axundovun tərtib etdiyi həmin kitabın cildinə ondan gələn gəlirin mərhumun məqbərəsinin tikintisinə sərf olunacağı qeyd edilmişdir. Kitabda Bakı vilayətinin qazisi Axund MİRƏHMƏD KƏRİMAĞA müqəddimə yazmış və Hacı molla Axund Ruhullanın din və maarif sahəsində gördüyü işlərə qiymət vermişdir. (Axund Molla Ruhulla haqqında bax: Rəuf Sadiqov, Molla Ruhulla Məmmədzadə, "Respublika" qəzeti, 2000-ci il 19 fevral) haqqında danışdığımız kitabda Hacı molla Axund Ruhullanın geniş tərcüməyi-halı, dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrindən, habelə çıxış və nitqlərindən nümunələr verilməklə yanaşı, onun haqqında XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli simalarının məqalələri və xatirələri də verilmişdir. Bunlardan publisist - jurnalist Sənətulla İbrahimovun, görkəmli ədib və dramaturq Ə. Haqverdiyevin, jurnalist və ictimai xadim Ağababa Yusifzadənin, ədəbiyyatşünas-tənqidçi, maarif xadimi Firudinbəy Kəçərlinin, böyük ziyalı və publisist, ictimai xadim Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin və başqalarının yazılarını göstərmək olar.

Kitabda mərhumun ölümü ilə əlaqədar olaraq ona həsr olunmuş bir sıra şerlər də dərc olunmuşdur. Bunlardan Mirçəfər Seyidzadənin Bakı rus-müsəlman məktəblərinin müəllim və müəllimləri adından yazılmış və mərhumun cənazəsi üstündə oxunmuş şer, habelə Əliabbas Müzəbin, Əli Razi Şamçızadənin, Acizin, Çəkərin, Əlissəttarin şerləri də verilmişdir.

Gözlərlə yazılmış və görkəmli pedaqoq, XX əsr Azərbaycan romantizminin görkəmli nümayəndəsi Abdulla Şaiq da Hacı molla Axund Ruhullanın ölümünə şer həsr etmişdir. Həmin şerini Abdulla Şaiqin heç bir kitabına salınmadığını və onun yazığının gələcək tədqiqatçıları və eyni zamanda sevimli oxucuları üçün maraqlı olacağını nəzərə alaraq, şeri bütövlükdə təqdim etməyi özümüza borc bilirik.

Rəuf SADIQOV,
filologiya elmləri
namizədi.

ŞƏHİD DƏST CƏHALƏT OLAN HACI AXUNDUN RUHUNA İTHAF

Uçar havada xəbiş ruh, uçar, uçar və durar,
Səməyə, yerlərə, insanlara həsədlə baxar.
Baxar, baxar, əzəmət həm səadət çəkəməz.
O ruh, xalqa, haqqa, səməyə baş əyməz.
Uçar yenə gögə toğru o anda qəhrullah
Enər, qanatlarını sındırır onun nəgəh!
O ruh nəfəsinə tabe və kəndinə məğrur,
O ruh ki, həqdən büsbütün mənfur.
O ruhi ki, yerdə fəna şum toxumlar saçıyor,
Dərin-dərin uçurumlar fəlakətə açıyor.
O ruh sevməyirdi ədaləti, haqqı,
O ruh sevməyirdi şü nur ilə şəfaqəti!
O ruh düşmən idi yerlərə səməvətə,
O ruh düşmən idi xalqa, ibadətə.
O ruh düşmən idi haqqı göstərən bəşərə
O ruh çəkməyə xəlqi qaranlığa, küfrə.
O ruh rəhmət həqdən bütün-bütün mayus
O ruh şəqilərə, qatillərə olur mənus.
Gecə olunca, qaranlıqda kök yüzündə durar,
Qara qanatlarını səs edər kimi çarpar.
Məhib səsle bütün xəlqi əmrinə çağırır
Qoşar o səmtə şərq şəxslər gürü-gürü
Görünce onları xürrəm olur səmada o ruh